

ARİSTOTELES’TE ETİK GÖRECİLİĞİN ELEŞTİRİSİ

ARISTOTLE’S CRITICISM OF ETHIC RELATIVITY

*Suat ÇELİKKOL**

ÖZET: : Etik görecilik, evrensel olarak geçerli ahlaki ilkelerin bulunmadığını, tüm ahlaki ilkelerin kültürlere ve bireysel tercihlere göre farklı olduğunu ileri sürer. Antikçağda sofistlerin benimsediği bu iddia ahlaki değerleri şüpheli duruma düşürdüğü için daha o dönemde ağır şekilde eleştirilmiş, fakat başlattığı tartışma günümüze kadar devam etmiştir.

Bu yazıda felsefe tarihinde sürekli gündemde yer almış olan etik görecilik öğretisinin ne olduğunu, ilk temsilcileri olan sofistlerin etik göreciliğe nasıl vardıklarını, hangi tezlere dayanarak görüşlerini temellendirdiklerini incelemeyi; özelde ise etik görecilik öğretisinin temel dayanaklarını ağır biçimde eleştiren Aristoteles’in, bu öğretiyi hangi yönlerden tutarsız bulduğunu, sorunu nasıl incelediğini, kendi tezinden hareketle ahlakta nasıl bir yönelime ulaştığını ortaya koymayı amaçladı.

Sofistler, evrensel olarak geçerli ahlaki ilkelerin olmadığını, ahlaki değerlerin toplumdan topluma hatta kişiden kişiye değiştiğini, tüm değerlerin ilahi temellerden bütünüyle bağımsız olarak yalnızca insani ve subjektif temeller taşıdığını iddia etmişlerdir. Onlar böyle bir görüşü Heraklitos’un metafizik öğretisinden hareket ederek savunmuşlardır. Aristoteles ise sofistlerin dayandığı metafizik öğretinin, mantığın en temel ilkesi olan “çelişmezlik ilkesi”ne ters düştüğü için onların tüm iddialarının çürük olduğunu ifade etmiştir. Aristoteles sofistlerin bu yanlıya düşmelerinin nedenini doğadaki değişimi gözlemlemelerine fakat değişmeden kalanı gözden kaçırmalarına, duyuşsal olanları anlamalarına ama göksel dünyayı fark edememelerine bağlamıştır.

Anahtar sözcükler: Etik görecilik, Aristoteles, Sofistler, Antikçağ, “Çelişmezlik İlkesi”

ABSTRACT: Ethic relativity asserts that there aren’t globally valid ethic principles but all ethic principles are relativistic to cultural and individual preferences. As the claim adopted by sophists in Ancient age made the moral values suspicious, it was criticized heavily; however, the argument it commenced has continued until today.

In this article, we aimed to analyse what ethic relativity teaching is which has continuously been on the front burner in the history of philosophy, how the first representatives, sophists, reached ethic relativity and on which thesis they have attributed their views. On the specific side, we arrived to put forward on which manner Aristotles, who criticized grievously the basic foundations of ethic relativity teaching, found this teaching inconsistent, how he studied this issue and what kind of intention he reached in respect of his own thesis.

Sophists claimed that there weren’t globally accepted ethic principles, that they varied from person to person and that they have only humane and subjective bases independent from psalm basics. They defended such a view in respect of Heraclites’ metaphysics teaching. As for Aristotles, he mentioned that the claims of sophists were unsound as the metaphysics teaching which they relied on come into conflict with the main principle of logic, ‘Noncontradiction principle’. Aristotles grounded the cause of the fallacy of sophists on observing the changes in nature but failing to notice the invariables, understanding the sensorial but being insensible of the celestial world.

Keywords: Ethic relativity, Aristotles, Sophists, Ancient Age, ‘Noncontradiction principle’

* Yrd. Doc. Dr., Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, suatcelikkoll@hotmail.com

GİRİŞ

Etik ya da ahlak felsefesi, ahlak üzerine sistemli bir şekilde düşünme, soruşturma, ahlaki yaşantıya, insani değerlere dair bir araştırma ve tartışma olarak açıklanır.¹ Görecilik ya da relativizm, kişiden kişiye değişmeyen nesnel bir hakikat, herkes için geçerli olan mutlak doğrular bulunmadığını, hakikatin ya da doğruların bireylere, çağlara ve toplumlara göreliliğini savunur. Görecilik öğretisinin bir türü olan etik görecilik, evrensel olarak geçerli ahlaki ilkeler bulunmadığını, mutlak olarak iyi, mutlak olarak kötü hiçbir şeyin olmadığını, tüm ahlaki ilkelerin tarihsel koşullara, dönemlere, toplumlara, kültürlere ve bireysel tercihlere göreliliğini ileri sürer.² Etik göreciliğe göre “iyi” ve “kötü”, insan davranışlarını değerlendireceğimiz evrensel ölçütler değildir. Değerler, insanına göre değişir.³ İnsan her şeyin ölçüsüdür. Felsefe tarihinde etik göreciliğin ilk temsilcileri sofistler olarak görülmüştür.⁴

Evrenselcilik, görecilik görüşünün tam tersine nesnel hakikatlerin, genel geçer ilkelerin var olduğunu savunur. Bu görüşe göre her insan bilincinde birtakım tasarımlar vardır ve bunlar doğustandır. Böyle düşünenlerin dayandıkları en önemli kanıt birtakım teorik ve pratik ilkelerin bütün insanlarca doğru sayılmasıdır. Mesela mantığın “özdeşlik ilkesi” ile “çelişmezlik ilkesi” bu ilkeler arasındadır. Etik evrenselciliğe göre herkes için geçerli evrensel ilkeler, neyin “iyi”, neyin “kötü” olduğunu bildiren nesnel bildirimler vardır. İnsan, her şeyin ölçüsü değildir. Değerlendirmenin kıstası insan değildir. İlkçağda etik evrenselciliğin en önemli temsilcileri Sokrates ve Platondur. Aristoteles ise evrensel ilkelere ulaşma konusunda teorik bilimlerle pratik bilimler arasında fark olduğunu, etiğin ilk ilkelerinin öyle kolaylıkla bulunamayacak kadar davranışların ayrıntıları içine gömülü olduğunu belirtir.⁵

1. Etik Görecilik Öğretisinin Temellendirilmesi

Etik görecilik ile ilgili bilinen ilk felsefi tartışmaları “antik aydınlanma çağı”nda⁶, sofistler başlatmıştır. Bu dönemin önemli temsilcilerinden Protogoras⁷, Herakleitos’un⁸ varlık öğretisine dayanarak, objektif olarak geçerli bir bilginin var olmadığını, ancak kişiden kişiye değişen sanıların (doxa) var olduğunu, bu nedenle *evrensel iyiye ulaşamayacağını* iddia eder. Çünkü bu öğretiye göre varlık sürekli değişmektedir. Her şey değişmektedir. Ana madde⁹ (Arkhé) sürekli bir akış içindedir. Bir şey her an başka şeylere göre şöyle veya böyle bir şey olmaktadır. Her şey değişmekte olduğu için de hiçbir şey belli bir şey değildir. Bundan dolayı hiçbir nesne için “bu,

¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Etik Maddesi, 8. bs. , İstanbul, Paradigma yayıncılık, 2013; Voltaire, Felsefe Sözlüğü, Ahlak (Morale) Maddesi, İstanbul, Meb. Yayınları, 2001; Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, 7. bs. İstanbul, Remzi Kitapevi, 2000, s. 262; Etik, davranış bilimi olarak da tanımlanır. Bk. Henry Sidgwick, *The Methods Of Ethics*, New York, Cambridge University Press, 2012, s.1.

² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Görecilik Maddesi.

³ Etik Değerler hakkında bk. İoanna Kuçuradi, Etik, 2. bs. , Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1996, s. 181-184.

⁴ Sofistler (İng. Sophists; Fr. Sophistes; Al. Sophists) M. Ö. 5. ve 4. yüzyılda, siyasi ve toplumsal koşulların değişmesinin ve doğa felsefesinin iflasının ardından, insan üzerine felsefenin başlatıcısı olarak ortaya çıkan gezgin felsefe öğretmenleri grubu. Bk. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Sofistler Maddesi.; Sofistlerin felsefi görüşlerinin ne olduğu hakkında en önemli kaynaklar Platon’un diyaloglarıdır. Ayrıca bk. Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, Sosyal Yay. 1998, s. 39-40; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitapevi, s. 42-46.

⁵ Aristoteles, Nikomakhos’a Etik, çev. Saffet Babur, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1098a33-b4. ; David Ross, Aristoteles, çev. Ahmet Arslan, Özcan (Yalçın) Kavasoglu, birinci bs. İstanbul, Kabalıcı Yayınevi, 2002, s. 222.

⁶ Bk. Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2011, s. 94.

⁷ Abdera’da 485’e doğru doğmuş, 511 yılında ölmüş olan ünlü Yunan filozofudur; genellikle göreciliğin ilk temsilcisi olarak kabul edilir. Bk. Bernard Williams, *Ethics and the limits of philosophy*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1985, s. 156.

⁸ Herakleitos, İ.Ö. 540-480 yılları arasında Anadolu Efes’te (Ephesos) yaşayan Sokrates öncesi Yunanlı düşünürdür. Heraklitos’a göre 1-Her şey akar, sürekli değişir, 2- Bütün cisimler yalnız bir ve aynı elemanın değişmeleridir. Yani varlığı karşıtların birliği oluşturur. Bk. Metafizik, 1009a 24-26; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, beşinci bs. İstanbul, Sosyal Yay. 1998. s. 25.

⁹ Herakleitos’a göre ana madde Ateş’tir. Bk. Aristoteles, *Metafizik*, 984a 5-9.

Aristoteles'te Etik Göreciliğin Eleştirisi

şudur.” demek olanaklı değildir¹⁰, olsa olsa, boyuna değişen bağıntıları içinde onun başka nesnelere göre ne olmakta olduğu söylenebilir.

Protagoras'a göre evrensele ulaşma, bilginin kaynakları bakımından da mümkün değildir. Şöyle ki, duyular da akıl da bizi evrensel bilgiye ulaştıramaz. Çünkü bilginin biricik kaynağı duyulardır ama duyular bize ancak gelip geçen şeyi gösterirler; değişmez, zorunlu, evrensel olanı gösteremezler. Bilgiyi duyulardan üstün bir kaynaktan almamız gerekir: o da akıldır. Fakat ne yazık ki akıl, esaslı bir surette kendisinden farklı olmadığı duyumun uzantısından başka bir şey değildir.¹¹ Bu durumda *bilgi ister duyuma, ister düşünceye dayansın şüphelidir*. Herkesin bildiği sadece kendi duyuları,¹² kendi gördüğü, duyduğu, hissettiğidir.¹³

Sağlam ve herkes için geçerliliği olan bir bilgiye ulaşamadığı için, evrensel ahlak kurallarından söz edilemez. Ahlaki erdemlerin; hikmet, cesaret, iffet ya da adaletin kesin tanımları yapılamaz. Ahlak kuralları ülkeden ülkeye hatta kentten kente değişmektedir. Eğer farklı milletler/kültürler incelenirse işin böyle olduğu görülebilir. Öyleyse bu durumda yapılacak en iyi şey, herkes için genel geçer bir bilginin peşini bırakmak, ilk nedenler hakkındaki yararsız ve sonuçsuz tartışmalardan vazgeçmektir; bunun yerine kendimiz için doğru olan, kendimiz için iyi olanın peşine düşmek, mutluluğun yollarını aramaktır. Bu birey için her şeyden önemli, her şeyden iyidir; aynı zamanda yapılabilecek biricik şeydir de.

Peki, birey kendisi için en iyi olana, yani mutluluğa, nasıl ulaşabilir? Sofistlere göre iki türlü yasa vardır: ilki “İnsanların Koyduğu Yasa”lar, ikincisi ise “Doğa Yasası”dır. Birinci tür yasalar ya da değerler yukarıda ifade edildiği üzere, yere ve zamana göre değişir, şüpheli ve bağlayıcılıktan uzaktır. Bu nedenle onlara uygun yaşamla mutluluğa ulaşılmaz. Böyle bir yaşam kişiyi mutlu kılmaz. Buna karşın “Doğa Yasası” böyle değildir; o, daha sağlam ve daha bağlayıcıdır. Daha üstün ve daha değerlidir. Öyleyse mutlu olmak isteyen kişi “Doğa Yasası”na uygun yaşamalıdır.¹⁴ Zayıf ve mahkûm değil, tersine güçlü ve egemen olmalıdır. Yalnız kendini değil aynı zamanda hemcinslerini de yönetmelidir.¹⁵

2. Etik Görecilik Öğretisinin Eleştirisi

Sofistlerin etik görecilik öğretileri varlık ve bilgi görüşlerine dayanır. Etik görecilik öğretisine önce Sokrates, sonra Platon fakat dayandığı temeller açısından en ağır eleştiri Aristoteles'ten gelmiştir.

Sokrates'e göre ahlaksal alanda tümel doğrulara ulaşılabilir.¹⁶ İnsan *kendini bilerek* tümel doğrulara ulaşabilir. Çünkü bunlar insanda, onun ruhunda, örtük olarak bulunur. Sokrates'e göre ruh ölümsüzdür.¹⁷ Ruh tenin etkilerinden kurtulunca her şeyi hakikatiyle kavrar, her şeyi arılığı ile öğrenir.¹⁸ Dünyaya gelirken iyinin, doğrunun, güzelin bilgisini taşır. Sokratik yöntemle¹⁹;

¹⁰ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, ikinci bs. İstanbul, Sosyal Yay. 1996, s. 215-228.

¹¹ Aristoteles, *Metafizik*, 1009b 15-20.

¹² Aristoteles, *Metafizik*, 1009b 10-15.

¹³ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baytur, ikinci bs. İstanbul, Sosyal Yay. 1994, s. 194; A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, dördüncü bs. İstanbul, Sentez Yay. 2012, s. 127.

¹⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 45.

¹⁵ Alfred Weber, *Felsefe tarihi*, s. 39.

¹⁶ Aristoteles, *Metafizik*, 987b1-2.

¹⁷ Sokrates'e göre her şey zıtlarından doğar. Hayat ölümden, ölüm de hayattan, bu böylece devam eder. Eğer hayattan nasibini alan her şey ölseydi, öncüne de hayata kavuşmaksızın aynı halde kalsaydı, her şeyin bir gün ölümlle biteceği, artık canlı hiçbir şeyin kalmayacağı zorunlu olmaz mıydı? Gerçekten canlı bir şey ölümden değil, başka şeyden gelseydi ve yaşayan şey ölseydi her şeyi ölüm içinde yok olup gitmekten ne men edebilirdi. Öyleyse hayata dönüş vardır, yaşayanların ölümlerden doğduğu, ölü ruhların yaşadığı, iyi ruhları iyi, fena ruhları fena bir talihin beklediği muhakkaktır. Bk. Platon, *Phaidon*, çev. H. Ragıp Atademir ve Kemal yetkin, İstanbul, sosyal yay. 2001, s. 36.

¹⁸ Platon, *Phaidon*, s. 22.

¹⁹ Platon'un Sokratik diyaloglarında belli bir etik görüşün temel tezlerini ortaya koyarken, başka insanlarla ortak bir araştırma içinde ahlak alanında doğru bilgiyi ararken gördüğümüz Sokrates'in hem genel olarak Sofistlere alternatif eğitim anlayışının ve hem de bilgi araştırmanın ayrılmaz bir parçası olan olumsuz, çürütme yöntemi. Bk. Ahmet

diyalogla, sorgulamayla, tartışmayla²⁰ ruhta saklı olan bu hakikatlere ulaşabilir. Daha sonra tekilden tümele, bireyselden evrensele ulaşılabilir.²¹ “İyi”nin, “doğru”nun, “erdem”in, “cesaret”in, “adalet”in tanımları yapılabilir. İnsanların ahlaksal yaşamları bu tümel tanımlarda ifade edilen tümel doğrulara göre düzenlenebilir.

Sokrates’ten sonra Platon da sofistlerin görecilik öğretileriyle savaşmış fakat Sokrates’ten farklı olarak mutlak ve kesin bilgiyi (episteme) sadece ahlaksal alanla sınırlamamış, sofistlerle mücadele alanını genişletmiştir. Platon’a göre her şey değişmez. Görecilik öğretisinin dayandığı “her şey değişir” iddiası gerçeğe aykırıdır. Doğa filozoflarının sandığı gibi tek değil iki âlem vardır: duyulur âlem ve idealar âlemi.²² Duyulur âlem idealar âleminin gölgesidir. Duyulur âlemde “her şey değişir”, her şey görelidir. Fakat idealar âleminde değişme yoktur. Gerçek olan güzel insan değil, güzelliştir. Güzellik kavramı her türlü güzel olan nesneden daha gerçektir. Güzül insan, kendisinden daha güzel olanın yanında çirkindir; oysa güzellik ideası mutlak olarak her zaman ve mekânda kendisinin aynıdır. Duyulur âlemde her nesne değiştiği için bilenin bu nesnelere ait bilgisi sanı (eikasia) ya da inanç (pistis)tır. Duyusal olandan bağımsız idealar âleminde değişme olmadığı için bilenin bunlara ait bilgisi kesin ve mutlakdır. İdealar âlemindeki düzene, oranın bilgisine herkes ulaşamaz. En yüce bilgiye sadece en iyi doğaya sahip olanlar ulaşabilir.²³ Bu yeteneği taşıyan kimseler doğru eğitim ve felsefî bilgiyle, idealar âleminin bilgisine, mutlak bilgiye, en son ve en zor görünen “İyilik İdeası”nın bilgisine ulaşabilirler.²⁴ Bu durumda doğrunun ölçütü sofistlerin iddia ettiği gibi her bir birey değil, en yüksek idea olan “İyilik İdeası”dır.

Etik görecilik öğretisine en ağır eleştirisi Aristoteles’ten gelmiştir.²⁵ Aristoteles’e göre sofistlerin savunduğu bu görüşler çürük ve temelsizdir. Etik göreciliğin dayandığı temeller aklın temel ilkeleriyle çelişmektedir. Ancak şunu hemen ifade edelim ki Aristoteles’in eleştirileri sadece sofistlere yönelik değil, ama aynı zamanda “Çelişmezlik İlkesi”ni şüpheli sayan doğa filozoflarına da yöneliktir.

Aristoteles, doğa filozoflarını eleştirmeye onların şüpheli saydığı “Aksiyomlar²⁶ ve Çelişmezlik İlkesi”ni savunmayla başlar. Çünkü onlar bütün ilkeler içinde en iyi bilinen ilkeyi, aynı niteliğin, aynı zamanda, aynı özneye, aynı bakımdan hem ait olması, hem de olmaması imkânsızdır, ilkesini şüpheli saydılar ve temellendirilmeye muhtaç gördüler. Oysa bu ilke, bütün ilkeler içinde en kesin ve koşulsuz olanıdır.²⁷ Bu ilke, aynı zamanda bütün diğer aksiyomların hareket noktasıdır. Buna rağmen aynı şeyin, aynı zamanda hem olması, hem de olmamasının mümkün olduğunu, düşüncenin de bunu tasarlayabileceğini ileri süren çok sayıda doğa filozofu²⁸

Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Sokratik Yöntem Maddesi; Ayrıca bk. Bk. Bernard Williams, *Ethics and the limits of philosophy*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, s. 4.

²⁰ A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, s. 129.

²¹ A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, s. 130.

²² Platon’un idealar âlemi hakkında geniş bilgi için bk. Platon, *Devlet*, 7. Kitap, çev. Neval Akbıyık-Serdar Taşçı, Metropol Yayınlar, 2002.

²³ Platon, *Devlet*, VII: Kitap, s. 259.

²⁴ Platon için kişiyi duyulur âlemin bilgisinden idealar âleminin bilgisine çeken bilimlerin neler olduğu hakkında bk. Platon, *Devlet*, VII. Kitap.

²⁵ Etik görecilik öğretisi Aristoteles’ten sonra da kimi filozoflarca eleştirilmiştir. Immanuel Kant (1724-1804) bu öğretiyi eleştiren düşünürlerdendir. Kant, etik göreciliği savunan Protagoras’ın aksine ahlak yasalarının mutlak olduğunu, kendilerinde mutlak bir zorunluluğu da birlikte getirdiklerini görebileceğimizi ifade eder. Kant’ın konu ile ilgili görüşleri için bk. Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri II Immanuel Kant’ın Ahlak Felsefesi*, İstanbul, İ. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1968, s. 48.

²⁶ Aksiyom (to aksiyoma) mutlak olarak kanıtlanamaz bir ilke, kendi kendine yeten ve “hypothesis” gibi varlık içeren evrensel ve biçimsel bir kuraldır. Örneğin “her şeyin zorunlu olarak ya tasdik veya inkâr edilmesi gerekir” veya “bir şeyin aynı zamanda hem olması, hem de olmaması imkânsızdır” ilkeleri gibi. Bk. Aristoteles, *Metafizik*, 996b 30-32.

²⁷ “Koşulsuz olan”, bir başka ilkedden çıkarılmış olmayan, kendi kendisiyle bilinen şeydir. Çelişmezlik ilkesi her türlü bilgidен önce geldiğine göre zorunlu olarak “koşulsuz olan” bir ilkedir. Bk. *Aristoteles*, *Metafizik*, 1005b – 14-18.

²⁸ Aristoteles bununla Herakleitos, Empedokles, Anaksagoras, Demokritos ve Protagoras’ın tilmizlerini kastetmektedir. Bk. Aristoteles, *Metafizik*, 1006a 4.

vardır ve onlar bu ilkenin kanıtlanmasını istemektedirler. Aristoteles'e göre bu istek büyük bir bilgisizlikten ileri gelmektedir. Kanıtlamaya ihtiyaç duyanla, duymayanı ayırt edememek bilgisizlikten²⁹ ileri gelmektedir. Çünkü her şeyi kanıtlamak imkânsızdır; aksi takdirde sonsuza gitmek gerekir. Dolayısıyla bu durumda da kanıtlama söz konusu olamaz. Bununla birlikte *Çelişmezlik İlkesini* çürütme yoluyla³⁰ kanıtlamak mümkündür.³¹ Şöyle ki, “bu iddiayı ileri süren neden sabahleyin önüne bir kuyu veya uçurum çıktığında yürüyüşüne devam etmiyor? Neden tersine, onun kuyuya veya uçuruma düşmenin aynı zamanda hem iyi, hem de kötü olmadığını düşünür gibi dikkatli davrandığını görüyoruz? Onun, alacağı bir kararı daha iyi, diğer birini daha kötü diye değerlendirdiği açıktır. Eğer o burada böyle davranıyorsa, şu varlığın bir adam olduğunu ama diğerinin bir adam olmadığını, şu şeyin tatlı olduğunu, öbürünün tatlı olmadığını söylemek zorundadır.”³² O halde her şey hakkında değilse bile, hiç olmazsa daha iyi ve daha kötü üzerinde insanların kesin yargıları olduğu ortaya çıkmaktadır.³³

Aristoteles “çelişmezlik ilkesini” çürütme yoluyla kanıtladıktan sonra Protagoras'ın görecilik öğretisini eleştirmeye girişir. Ona göre bu öğretisi de doğa filozoflarının düşünce tarzından kaynaklanmaktadır ve her iki öğretisi³⁴ de ya aynı şekilde doğru veya aynı şekilde yanlış olmak zorundadır. Çünkü eğer Protagoras'ın iddia ettiği gibi bütün görüşler ve izlenimler doğru ise, bütün yargıların aynı zamanda hem doğru, hem de yanlış olması gerekir. “Zira çok sayıda insan birbirine karşıt görüşlere sahiptir ve bu insanların her biri kendi görüşlerini paylaşmayan insanların yanlıgı içinde olduklarına inanır. Bunun sonucunda zorunlu olarak aynı şeyin hem olması, hem de olmaması gerekir. Öte yandan, eğer durum böyleyse³⁵ bütün görüşlerin doğru olmaları gerekir. Çünkü doğru ve yanlış düşünenler, karşıt görüşlere sahiptirler. Eğer şeylerin kendileri, sözünü ettiğimiz görüşün varsaydığı gibiyse³⁶, insanların tümünün doğru düşünceleri gerekir.”³⁷

Aristoteles'e göre her iki öğretisi de aynı düşünce tarzından kaynaklanmasına karşın bu tartışmadaki her iki tarafa farklı yöntemin uygulanması gerekir. Çünkü kimi insanlar ikna edilmeye, kimileri ise mantıksal zorlamaya ihtiyaç duyarlar. Gerçek güçlükten dolayı yukarıdaki anlayışa varmış insanları³⁸ bilgisizlikten kurtarıp bilgiye ulaştırmak kolaydır. Ancak sırf tartışmak amacıyla olan kimselere³⁹ gelince, onları ancak ortaya koymuş oldukları düşünceleri çürütmekle tedavi edebiliriz.⁴⁰ Doğa filozoflarını bu görüşe götüren neden duyuşal varlıkları gözlemlenmeleri olmuştur. Onlar bütün cisimlerin bir ve aynı şeyden çıktığını gördüklerinden, çelişik veya karşıtların varlıklarda aynı zamanda var oldukları sonucunu çıkarmışlardır. Onlara göre yokluktan hiçbir şeyin meydana gelmesi mümkün olmadığına göre nesnede karşıtların daha önceden aynı zamanda var olmuş olması gerekir. Aristoteles'e göre bu akıl yürütme bir açıdan doğru, ancak bir başka açıdan yanlıştır. Çünkü varlık bil kuvve haldeyken bir ve aynı şeyin karşıt şeyler olması mümkündür; ama bil fiil olarak mümkün değildir. Yine varlığın bir başka

²⁹ Analitikler hakkındaki bilgisizlikten

³⁰ Çürütme yoluyla kanıtlama için bk. Aristoteles, *Metafizik*, A,6, 987 b 33'le ilgili not; çürütme yoluyla kanıtlama ile asıl anlamda kanıtlama arasındaki fark için ayrıca bk. Aristoteles, *Metafizik*, 1006a 14-20.

³¹ Aristoteles bundan sonra yedi kanıt vasıtasıyla “çürütme” yoluyla çelişmezlik ilkesini kanıtlayacaktır. Biz burada Aristoteles'in kanıtlamalarından sadece birini özetleyerek vermeyi uygun bulduk. Bu konuda daha fazla bilgi için Bk. Aristoteles, *Metafizik*, 1006a28-1009a5.

³² Hatırlanacağı gibi onlar her şeyin değişmekte olduğu için hiçbir şeyin belli olmadığını bu nedenle de hiçbir şey için “bu, şudur.” denemeyeceğini iddia etmişlerdi.

³³ Aristoteles, *Metafizik*, 1008b-14-24.

³⁴ Yani hem sofistlerin savunmuş olduğu “bütün görüşler ve izlenimlerin doğru olduğu” görüş, hem de doğa filozoflarının savunduğu “çelişik veya karşıtların varlıklarda aynı zamanda var oldukları” görüş.

³⁵ Eğer çelişmezlik ilkesi inkâr edilirse

³⁶ Yani sürekli değişmekte oldukları için belli bir şey değilseler

³⁷ Aristoteles, *Metafizik*, 1009a 8-15.

³⁸ Yani doğa filozoflarını

³⁹ Yani sofistlere

⁴⁰ Aristoteles, *Metafizik* 1009a 17-19.

türü vardır ki onda ne hareket, ne oluş, ne de yok oluş vardır. Doğa filozoflarının bu varlık türünü de göz önüne almaları gerekir.⁴¹

Benzer şekilde Protagoras'ın okulunu görüntülerin doğru olduğu inancına götüren neden de duyusal dünyayı göz önüne almış olmalarıdır. Onlara göre duyu izlenimlerinde bir şey örneğin bal, kimine tatlı, kimine acı görünür. Bir zaman dilimi, örneğin hasta için uzun ama sağlıklı kişi için kısadır. O halde bu izlenimlerin hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğu açık değildir; tersine tümü aynı şekilde doğrudur. Aristoteles'e göre bu filozofların böyle bir sonuca varmalarının nedeni düşünceyi duyuma, duyumu da basit fiziksel bir değişmeye özdeş kılmalarıdır.⁴² Bu öğretinin bilim ve felsefe yapmaya girişecek insanların umutlarını kırmaktan başka bir sonuç meydana getirmeyeceği açıktır. Çünkü bu durumda doğrunun araştırılması, uçan kuşları kovalamaktan başka bir şey olmayacaktır.⁴³

Aristoteles'e göre bu filozofların bu görüşleri ileri sürmelerinin nedeni de yine doğa filozofları gibi onların da varlıklarda doğruyu araştırırken "var olan"dan yalnızca duyusal şeyleri anlamalarıdır. Ancak duyusal şeylerde büyük ölçüde belirsizlik vardır. Aristoteles, onların değişen şeyin, değiştiğinde var olmadığına ilişkin düşüncelerini belli ölçüde haklı bulmaktadır. Ancak bu yine de tartışmalıdır. Çünkü bir niteliğini kaybetmek üzere olan, hâlâ o nitelikten bir şeyler taşır. Genellikle yokluğa giden bir varlıkta, varlığını devam ettiren bir şeyler vardır ve varlığa gelen bir nesnede de meydana geldiği şeyle, kendisi sayesinde meydana geldiği şeyin var olması zorunludur ve bu süreç de sonsuza kadar gitmez. Bütün bu tartışmaları bir yana bırakıp, nicel değişimle nitel değişimin aynı şey olmadığı söylenmelidir. Nicel bakımdan nesnelerin değiştikleri, yani varlıklarını devam ettirmedikleri kabul edilmelidir.⁴⁴ Ancak her şey değişmez olan formu bakımından bilinir. Aristoteles'e göre onların yanıldıkları diğer bir husus da şudur: onlar duyusal nesnelere hakkında geçerli olan gözlemlerini evrenin tümüne teşmil etmektedirler. Çünkü oluş ve yok oluşun hüküm sürdüğü biricik bölge duyusal dünya gölgesidir. Ancak bu gölge evrenle karşılaştırılırsa onun küçük bir parçasıdır. Dolayısıyla göksel dünyayı (ay üstü âlemi) duyusal dünyadan (ay altı âlemden) ötürü mahkûm etmektense, duyusal dünyayı göksel dünyayı göz önüne alarak başlatmak daha doğru olacaktır.⁴⁵

Protagoras, "her bir insana doğru görünen her şey, doğrudur" diyordu. Aristoteles'e göre bu düşünce doğru değildir. Çünkü duyumun bizi aldatmadığını kabul etsek bile imge ile duyumun aynı şey olduğu söylenemez. Mesela büyüklüklerin gerçekte uzaktan mı yakından mı, renklerin gerçekte sağlıklı insanlara mı hastalara mı, ağırlığın güçlü insanlara mı yoksa zayıf insanlara mı göründükleri gibi oldukları, doğrunun uykuda iken mi, yoksa uyanıkken mi gördüğümüz şey olduğu ile ilgili sorulara şaşmak hakkımızdır⁴⁶ Libya'da olduğu halde rüyasında Atina'da olduğunu gördüğü için sabahleyin kalkıp Odean'a doğru yola çıkacak kimse yoktur. Bir hekimle bilgisiz insanın sağlıkla ilgili görüşleri aynı ağırlığa sahip değildir. Bir duyunun başka bir duyunun alanı ile ilgili tanıklığı ile kendi alanındaki tanıklığı aynı değerdedir. Renk konusunda otorite olan görme duyusu, tat konusunda karar verecek olan tatma duyusudur.

⁴¹ Kendisinde artık bil kuvve karşıtları bulundurmayan salt fiil. Bunlar, tanrısal şeylerdir. Bkz. Aristoteles, *Metafizik*, 1009a 36-38.

⁴² "Gerçekten Empedokles, Demokritos ve hatta deyim yerindeyse bütün diğer filozofların bu tür görüşlere kapılmalarının nedeni budur." Empedokles'e göre insanlar fiziksel durumlarını değiştirdiklerinde düşündüklerini de değiştirirler: "çünkü duyularına kendini gösteren şeylere bağlı olarak insanın zihni gelişir." Bir başka pasajda da Empedokles şöyle demektedir: "İnsanların doğaları değiştikçe, zihinlerine daima farklı düşünceler gelir." Aristoteles, *Metafizik*, 1009b 16-20.

⁴³ Nitekim öyle de olmuş ve Felsefe 17. Yüzyıl filozofu olan Descartes'e kadar deyim yerindeyse bu krizden çıkamamıştır.

⁴⁴ Yani varlıklar niceliksel bakımdan devamlı değiştiklerinden varlığın bu bakımdan bilgisine ulaşamayız.

⁴⁵ Aristoteles, *Metafizik*, 1010a 25-31.

⁴⁶ Büyüklükler yakından göründükleri gibidirler, renkler sağlığı yerinde olanlara göründükleri gibidirler, ağırlık, güçlü insana ağır görünendir. Doğru da uyanık halde iken doğru görünendir. O halde her imge doğru değildir. Bk. Aristoteles, *Metafizik*, s. 222. Dipnot: 1.

Aristoteles'te Etik Göreciliğin Eleştirisi

Bal tatlıdır, bize kimi zaman acı gelebilir. Burada değişen o var olduğu biçimdeki tatlılığın kendisi değildir. Onunla ilgili olarak söylediğimiz, her zaman doğrudur ve bu nitelik zorunlu olarak öyle kalmak zorundadır. Ne var ki bu sistemlerin yıktığı zorunluluğun kendisidir. Çünkü “zorunlu” olan aynı zamanda hem şu tarzda, hem de ondan başka tarzda olamaz. Dolayısıyla bir şey zorunlu ise, aynı zamanda hem “şöyle”, hem de “öyle-değil” olamaz.⁴⁷

Göreciliği savunanlar, bilgi ve ahlak felsefesindeki iddialarını temellendirmek için her türlü tözü, zorunlu olarak var olanı reddettiler. Aristoteles, hasımlarının iddialarını çürütmek ve kendi tezlerinin doğruluğunu kanıtlayabilmek için tözün ve “zorunlu”nun varlığını kanıtlamak zorundaydı; o da bunu yapmaya çalıştı. Ona göre iddia edildiği gibi “eğer gerçekten sadece duyusal olan var olsaydı, canlı varlıklar olmadığı takdirde, hiçbir şey var olmazdı. Çünkü o zaman duyum (yetisi) olmazdı. Bu durumda da ne duyusal niteliklerin, ne de duyumun olacağını söylemek doğru olurdu. Ancak duyumu meydana getiren tözlerin, duyumdan bağımsız olarak var olmadıkları kabul edilemez.⁴⁸ Çünkü duyum, hiç şüphesiz, kendi kendisinin duyumu değildir. Duyumun ötesinde bir başka şey daha vardır ve bu şeyin varlığı zorunlu olarak duyumdan önce gelir. Çünkü “Hareket Ettiren” zorunlu olarak hareket edenden önce gelir. Duyusalla duyumun birbirine bağlı kavramlar olduklarını kabul etsek bile, bu öncelik varlığını kaybetmez.”⁴⁹

Şu halde Aristoteles için sofistlerin iddiaları doğru değildir; evet doğada değişme vardır; fakat değişen durumlar ve niteliklere karşı kalıcı olan, değişmeden kalan da vardır. Öyleyse onların her şeyin görelisi olduğu, evrensel ilkelere ve evrensel doğrulara ulaşılamayacağı şeklindeki iddiaları doğru değildir. İddialarının aksine evrensel ilkeler vardır ve evrensel hakikatlere de ulaşılabilir. Fakat bu ilkelere rastgele yöntemlerle değil ancak doğru yöntemlerle ulaşılabilir.⁵⁰ Aristoteles bu düşüncesiyle, “Her şeyin ölçüsü insandır” düsturuyula başlayıp bilgide ve etik değerlerde göreciliğe yönelen sofistlerden ayrılmaktadır.

Aristoteles'in düşüncesinde hakikati elde etmeyi sağlayan niteliklerin sayısı beştir. Bunlar bilim ya da bilimsel bilgi, sanat, akli başındalık, akıl ve bilgeliştir.⁵¹ Kabul ve sanı ile yanlışa düşülebilir. Bilimsel bilgiyle zorunlu olarak var olan, doğmamış ve yok edilemez olan, yaratılmayan ve yapılmayan şeylerin kesin bilgisine sahip oluruz.⁵² Sanat, eylemle değil yaratmayla ilgilidir. Sanatsal beceriyle nesnelere nasıl yapılacağı bilgisine sahip oluruz.⁵³ Akli başındalık insani iyilerle ilgili, doğru, uygulayıcı bir huydur.⁵⁴ Akli başında olan kişi iyi yaşama ile ilgili olarak nelerin kendisi için iyi ve yararlı olduğu konusunda yerinde düşünebilir.⁵⁵ Kendisi hakkında tek tek şeylere iyi bakabilir.⁵⁶ Genel anlamıyla kim iyi düşünürse, ayrıntıları

⁴⁷ Aristoteles, *Metafizik*, 1010b 1-30.

⁴⁸ Aristoteles'te bilimsel doğruların ve ahlaki değerlerin güvencesi sayılan töz, değişen bireysel varlık, tüm değişmelerin gerisindeki kalıcı yapıdır. Töz, var olmak ya da belli bir biçimde eylemde bulunmaktır. Yine töz, özelliklere dayanak olandır. Töz farklı filozoflarda farklı anlamlara gelmiş, farklı şekilde tanımlanmıştır. Mesela Platon'da töz, her nesne sınıfında mevcut olan tümel form ya da idea'dır; nesnelere başka nesnelere farklılaştıran ve onları her ne ise o yapan özsel doğa ya da varlıktır. (Bk. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Töz maddesi.) Oysa Spinoza'da töz, yalnız kendisiyle var olan ve düşünülen, var olmak için başka hiçbir şeye ihtiyacı olmayan ve düşünülme için başka hiçbir kavrama ihtiyacı olmayan şey olarak tanımlanmıştır. (Bk. Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, s. 228.) Aristoteles'te tözün iki anlamı vardır: a) en son dayanak, başka hiçbir şeyin yüklemi haline getirilemeyendir. b) töz, özü bakımından ele alınan birey olarak maddeden ayrılabilen şeydir. Yani her varlığın şekli veya formudur. Bk. Aristoteles, *Metafizik*, 1017b24-26.

⁴⁹ Aristoteles, *Metafizik*, 1010b 30-1011a2.

⁵⁰ Aristoteles bu konuda hocası Platon'un bilgi kuramını da eleştirmiştir. Geniş bilgi için bk. Aristoteles, *Metafizik*, XIII. Kitap.

⁵¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1139b15-16.

⁵² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1139b23-24.

⁵³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1140a10-12.

⁵⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1140a19-20.

⁵⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1140a25-30.

⁵⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1141a25-26.

da bilirse o akıllı başında kimsedir. Dördüncü nitelik olan akıl, ilk ilkeleri,⁵⁷ tek tek nesnelere, tümelleri sezme melekesidir.⁵⁸ Kanıtlamalar bu ilk ilkelerden yola çıkarak, onlara dayanarak yapılır. Evrensel doğruları ve evrensel ilkeleri elde edeceğimiz beşinci nitelik bilgeliğidir. Bilgelik bir bilimdir ve doğa gereği en değerli nesnelere akıldır.⁵⁹ Bilgelik, ilk ilkelerin, ilk nedenlerin bilimidir.⁶⁰ Bilge kişinin her şeyi bilen kişi olduğu düşünülür. Bilimin her dalında ilk nedenleri ve ilk ilkeleri daha kesin bir biçimde bilen ve öğretme gücüne sahip olan daha bilgedir. Bilge kişi kendisine emredilen kişi değil, tersine emreden kişidir; itaat eden değil, itaat edilen kişidir.⁶¹

Aristoteles'e göre dayandığı ilkeler bakımından metafizik bilgi etik bilgiden daha değerli ve kesindir.⁶² Çünkü metafizik bilgi zorunlu bilgi, etik bilgi ise olumsal bilgidir.⁶³ Metafizik, ilk ilkelerden hareket eder ve evrensel hakikatlere ulaşır.⁶⁴ Etik, ilk ilkelerden yola çıkmaz, ilk ilkelere ulaşmaya çalışır. Metafiziğin ilkeleri, etiğin ilkelerinden daha kesindir. Bu nedenle metafizik bilgi diğerine göre daha değerlidir ve kesindir.⁶⁵ Etik, kendinde akılsal olanla başlamaz; bilinmeyen hakikatlere bilinenlerden hareketle ulaşır.⁶⁶ Etiğin ilk ilkeleri kolaylıkla ortaya çıkarılamayacak kadar derin bir tarzda davranışların ayrıntıları içine gömülüdür ve onun özü, tam da onları ortaya çıkarmaktan ibarettir.⁶⁷ Bunun için ilk olarak incelemecinin, ahlaki problemlerle ilgili olarak toplumun ortak bilgeliğini temsil eden genel kanıları kabul edebilecek biçimde yetiştirilmesi gerekir. Bu kanılar ne çok açık, ne de çok tutarlıdır; ama oldukları biçimleriyle, ilk ilkelere ulaşmak için kendilerinden hareket edebileceğimiz biricik verilerdir. İkinci olarak da "kendilerinden 'kendileri bakımından daha akılsal olan' hakikatleri çıkarmak için bu kanıların incelenmesi, birbirleriyle karşılaştırılması, kusur ve tutarsızlıklarından arındırılması" gerekir. Bu hakikatler ilk bakışta kesinlikle görülmezler; fakat bir kez kendilerine ulaşıldı mı apaçıkta.⁶⁸

Aristoteles, temel etik değerlerin bilgisine ulaşmada aklın rolünü vurgular. En yüksek iyiyi belirlemede, en yüksek iyiye ulaşmada neyin iyi ve doğru, neyin kötü ve yanlış olduğunun bilgisine ulaşmada aklın önemini belirtir. Gerçek mutluluğa ulaşmak için hangi eylemleri hangi şekilde gerçekleştirmede akıl yürütmenin kaçınılmaz olduğunu açıklar.

3. Aristoteles'in Etik Göreciliğe Alternatif Etiği

Aristoteles, "en yüksek iyi"yi etikte başat problem sayar. Ona göre insan için en yüce iyi, mutluluktur. Mutluluk, insan yaşamının ereğidir.⁶⁹ Mutluluk, en iyi, en güzel ve en hoş şeydir.⁷⁰ Ama mutluluğun ne olduğu ve onu kazanmak için nasıl yaşamamız gerektiği konusu

⁵⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1141a7.

⁵⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1143b4-5.

⁵⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, VI, 1141b3-4.

⁶⁰ İlk ilkeler ve nedenler en fazla bilinebilir şeylerdir. Diğer her şey onlar sayesinde ve onlar aracılığıyla bilinirler. Bk. Aristoteles, *Metafizik*, I, 982b2-4.

⁶¹ Aristoteles; *Metafizik*, I, 98210-20.

⁶² Aristoteles, *Metafizik*, II, 993b20-25.

⁶³ İnkâr edildiği zaman çelişkiye düşülen, dolayısıyla temelinde çelişmezlik ilkesi bulunan mantıksal, analitik doğruya zorunlu doğru adı verilirken, inkâr edildiği zaman bir çelişkiye düşülmeyen, olgusal, sentetik doğruya olumsal doğrular denir. Bk. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Zorunlu Doğrular ve Olumsal Doğrular Maddesi.

⁶⁴ Aristoteles, *Metafizik*, 1026a29-30.

⁶⁵ "...her bir alanda ancak konunun doğal yapısı izin verdiği ölçüde kesinlik aramak eğitim görmüş kişinin özelliğidir; nitekim bir matematikçinin olası şeyler söylediğini kabul etmek, bir söylev ustasından kanıtlar göstermesini istemeye benzer." Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1094b23-28.

⁶⁶ "ayrıca ilk ilkelerden yola çıkan ve ilklere doğru giden temellendirmeler arasında bir fark olduğu da gözümüzden kaçmamalı" Bk. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1095a31-33.

⁶⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1142a17-19; David Ross, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul, Kabcacı Yayınları, 2011, s. 296.

⁶⁸ David Ross, *Aristoteles*, s. 296.

⁶⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1095a 15-20.

⁷⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1099a25.

Aristoteles'te Etik Göreciliğın Eleştirisi

tartışmalıdır.⁷¹ Mutluluk denince kimi haz, zenginlik ve onur gibi şeylere, kimi de bir başka şeye mutluluk diyor. Çoğunluk haz yaşamına mutluluk derken, seçkinler ve eylem adamları mutluluğun onurda olduğunu düşünürler. Ama Aristoteles'e göre gerçek mutluluk bunlarda değildir. Çünkü onur, onurlandırıldandan çok onurlandırana bağlıdır. Oysa gerçek iyi, yani mutluluk, kişiye özgü olmalıdır. Mutluluğun zenginlikte olmadığı da açıktır; çünkü o başka şeylere yarar. Gerçek mutluluk ise araç değil, kendisi amaçtır; kendine yeterlidir.⁷² Mutluluk, haz, zenginlik ya da onur gibi şeyler değilse, o halde mutluluk nedir? Aristoteles'e göre "mutluluk, ruhun erdeme uygun etkinliğidir; üstelik yaşamın sonuna kadar etkinliği."⁷³

Madem Aristoteles, mutluluğu, ruhun erdeme uygun etkinliği, şeklinde tanımlıyor, öyleyse onun ruh ve erdemle ilgili düşüncelerini ortaya koymamız gerekir. Aristoteles'e göre her varlık gibi insan da madde ve form birliği olarak meydana gelen bileşik bir varlıktır. İnsanın varlığının formu ruhtur. Ruhun bitkisel, hayvani ve insani olmak üzere üç ayrı düzeyi vardır. Bitkisel ruh akıldan yoksundur ve akıldan pay almaz. Akıldan pay almadığı için insani erdemde payı yoktur. Ruhun ikinci düzeyi hayvani ruhtur; o da akıldan yoksundur. Ama bitkisel ruh hiçbir şekilde akıldan pay almazken istek gücüne sahip olan hayvani ruh, aklın sözünü dinlediği ve ona boyun eğdiği zaman akla bir şekilde katılır. Hayvani ruhta doğal olarak akla aykırı olan, akılla çatışan ve akla karşı çıkan bir yan da vardır. İnsani ruha gelince, o ruhun en üst düzeyidir ve yalnız o akıl taşır; bu özelliği ile hem bitkisel, hem de hayvani ruhtan ayrılır. Ruhun akıl taşıyan yanı da ikilidir: Biri asıl ve kendisi akıl sahibi olan, öteki ise akıl alan yandır.⁷⁴ Ruhun her bir düzeyinin kendine ait görevleri vardır. Beslenme, büyüme, varlığını devam ettirme birinci düzeydeki ruhun görevleridir.⁷⁵ Duyum alma, hareket etme, hissetme, arzulama ikinci düzeydeki ruhun eylemleridir. İlkeleri başka türlü olamayacak nesnelere ve varlığın ilkelerini araştırma üçüncü düzeydeki ruhun akıllı yanının görevleridir. Öteki parçasıyla da ilkeleri başka türlü olabilecek nesnelere bakar, onlar üzerinde düşünüp taşınırız.⁷⁶ Aristoteles, akıllı yana teorik akıl, akıl alana da pratik akıl ya da ilkinde bilimsel yan ikincisine tartan yan ismini vermiştir.⁷⁷ Erdem de ruhun bu ayrımlarına göre belirlenmektedir.

Mutluluğun en iyi şey olduğu söylenmişti. Şimdiki soru şudur: Kişi mutluluğu kazanabilmek için hangi tür erdemleri elde etmeli ve nasıl yaşamalıdır? Aristoteles'e göre mutluluğu sağlayan şeyler de iyidir ve bu iyiler üç kısma ayrılır: Bazıları dış iyiler, bazıları bedenle ilgili iyiler⁷⁸ ve ruhla ilgili iyilerdir.⁷⁹ Mutlu olmak için dış iyiler, bedenle ilgili iyiler ve ruhla ilgili iyilere sahip olmalıyız. Ruhla ilgili iyiler erdemlerdir. Aristoteles'e göre biri düşünce, diğeri karakter erdemi olmak üzere iki tür erdem vardır. Bunlardan düşünce erdemi ruhun akıl taşıyan yanının erdemidir ve daha çok aklın eğitimiyle oluşur ve gelişir, bu nedenle deneyim ve zaman gerektirir.⁸⁰ Düşünce erdemi ruhun ayrımlarına göre teorik ve pratik olarak iki sınıfa ayrılır. Mesela ilk ilkeler hakkında bilgelik teorik, mutluluğa ulaştıracak vasıtalar hakkında doğru düşünüp, tartma ise pratik erdemlerindedir.⁸¹ Teorik erdemler, akıllı yanın erdemleridir.

⁷¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1095a20.

⁷² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1097b 7.

⁷³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1098a 16-18.

⁷⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1102a27-1102b34.

⁷⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1102a34.

⁷⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1139a 5-7.

⁷⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1139a12-14.

⁷⁸ Aristoteles'e göre dış iyilere de sahip olmak gerekir. o bu düşüncesini şöyle açıklıyor: "yaşamak için yeterli bazı destekler olmadan, iyi eylemlerde bulunmak olanaksızdır ya da pek kolay değildir. Dostlarla, zenginlikle, siyasal güçle pek çok şey yapılır, aletlerle yapıldığı gibi; bazı şeylerden –sözgelişi soyluluktan, iyi çocuklardan, güzellikten- yoksun olmak ise kutluluğu lekeler. Nitekim çok çirkin olan, iyi soydan gelmeyen, ya da sipsivri olan çocuksuz biri pek mutlu olmaz... Öyleyse mutluluk, dediğimiz gibi, ayrıca böyle koşulları da gerektirir gibi görünüyor."Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1099a32-1099b5.

⁷⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1098b13-14.

⁸⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1103a15-17.

⁸¹ Düşünce erdemleri hakkında geniş bilgi için bk. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 6. Kitap.

Bu nedenle gerçek mutluluğa en çok bunlar katkı sağlar. Erdem sıralamasında en üstte yer alır. Pratik erdem ise akıl alan yanın erdemleridir; erdem sıralamasında teorik erdemleri izler.

Sadece teorik bilgiyle mutluluk kazanılmaz. Teorik erdemler mutluluğu kazanmada çok önemlidir.⁸² Metafizik bilgi, ilk ilkelerin bilgisi en büyük erdemlerdir; bilgi mutluluğun temel şartıdır. Ancak şu bir gerçek ki, tek başına bilgi kişiyi mutlu kılmaz. Mutlu olmak için bilginin yanında eylem de şarttır. Düşünce erdemleri yanında eylemlerle ilgili olan karakter erdemleri de gereklidir. Karakter erdemi istek gücünü taşıyan ruhun erdemidir ve bu gücün eğitimiyle oluşur. Mesela yiğitlik, cömertlik, ölçülülük karakter erdemlerindedir. Karakter erdemlerinden hiçbirini doğuştan getirmeyiz. Hiç kimse doğuştan cömert ya da cimri, yiğit ya da korkak değildir. Yiğitçe davranma davranma yiğit ya da tehlikeler karşısında korkmaya alışmakla korkak oluruz. Karakter erdemlerini etkinlikte bulunarak ediniriz.⁸³

Aristoteles'e göre erdemli eylemin kimi koşulları vardır. Mesela çocuklar ve deliler erdemli sayılmazlar. Onların davranışları iyi ya da kötü olarak nitelenemez. Zorlanan kişinin davranışları da böyledir. Mutluluk rastlantıyla da kazanılamaz. Çünkü kişi eylemini ilkin bilerek yapıyorsa, tercih ederek yapıyorsa üçüncü olarak da emin ve sarsılmaz bir şekilde yapıyorsa erdemlidir.⁸⁴ Böyle yapmıyorsa erdemli değildir. Erdemli eylemde devamlılık da gereklidir. Gelişigüzel bir süre için değil yaşam boyu amacını kendinde taşıyan erdeme göre etkinlikte bulunan, dış iyilere de yeterince sahip olan kişiyi mutlu diyebiliriz.⁸⁵

Mutluluğu kazanmada “doğru eylemin ne olduğu ve kimin işi olduğu?” hakkındaki sorular büyük önem taşır. Aristoteles'e göre ruhta olup bitenler üç türdür: Etkilenimler, olanaklar ve huylar. Erdem de bunlardan biridir. Aristoteles, öfke, korku, yüreklilik, sevinç, sevgi, kin, özlem ve acımanın, genel olarak da haz ya da acının izlediği şeylere “etkilenim” diyor. Bunlardan etkilenmemizi sağlayanlara da “olanak” adını veriyor. “Huylar” diye de etkilenimlerle ilgili olarak iyi ya da kötü durumumuza diyor. Örneğin öfkelenmeyle ilgili olarak, aşırı ya da gerekenden az öfkeleniyorsak kötü, orta şekilde öfkeleniyorsak iyi durumdayız. Diğer etkilenimler de bunun gibidir. Demek ki erdemler de kötülükler de etkilenim değildir. Erdemin “olanak” olmadığı da açıktır. Hiç kimse sırf etkilenme olanağına sahip olduğu için iyi ya da kötü olmaz. Geriye onların huy olması kalıyor.⁸⁶ Erdemin huy olduğunu söylemek yetmez. Ayrıca onun nasıl bir huy olduğunu da söylemeliyiz. Aşırılıklar beden sağlığımızı bozar; orta yol ise bedeni sağlıklı kılar. Bu durum ruh için de geçerlidir. Etkilenimlerde ve eylemlerde eksiklik ve aşırılık kötülüğe özgüdür. Oysa gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi yapmak orta olandır ve bu da erdeme özgüdür.⁸⁷ O halde karakter erdemlerinin orta olma olduğu, eylemlerde ve etkilenimlerde aşırılık ve eksikliğin kötülüğe, “orta”nın ise erdeme özgü olduğu, ortayı bulmanın da yine bilen, “aklı başında olan”ın işi olduğu belirtilmiş oldu.⁸⁸

İnsan için asıl olan, en iyi olan akıldır.⁸⁹ O halde bir insan özellikle akıl olduğundan ötürü, insan için en mutlu yaşam akla uygun yaşamdır. Acaba teoriyi mi pratiği mi tercih etmeli? Teorik bilgi pratik bilgiden daha üstündür. Çünkü ezeli ve ebedi olan şeylerin bilgisi teorik bilgidir. İlk ilkeleri ve ilk nedenleri arayan bilgi teorik bilgidir. Pratik bilgi insani alanda iyiyi

⁸² Aristoteles, *Politika*, çev. Ersin Uysal, 2. Bs. İstanbul, Dergâh yay. 2010, s.103.

⁸³ Karakter erdemleri hakkında geniş bilgi için bk. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik 2*. Kitap

⁸⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 1105a32-35.

⁸⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 1101a 14-15.

⁸⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1105b20-1106a10.

⁸⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1106b20-25.

⁸⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1106a25-35; John Burnet, *Aristoteles Eğitim Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, 1. Bs. , İstanbul, Say Yayınları, 2008, s. 85.

⁸⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1178a2.

Aristoteles'te Etik Göreciliğin Eleştirisi

arayan bilgidir. Bu nedenle asıl olan teorik bilgidir, asıl olan teorik bilgeliktir. Asıl mutluluk teorik bilgiyle elde edilen mutluluktur.⁹⁰

SONUÇ

Aristoteles'in eleştirilerinde ifade ettiği ana düşünce şudur: Doğa filozofları doğayı inceledikleri için doğadaki değişimi görmüşler; ama değişmeden kalanı, tözü gözden kaçırmışlardır. Duyu organlarıyla algıladığımız ve büyük ölçüde düzensizliğin hâkim olduğu duyusal dünyayı göz önüne almışlar ama düşünceyle kavradığımız ve düzenin hüküm sürdüğü göksel dünyayı göz önüne almamışlardır. Onların bu tavrı bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü bu doğruların incelenmesi doğanın biricik bölümünü inceleyenlerin işi değildir. Doğanın tümünü inceleyen, tümeli ve birinci dereceden tözü inceleyen filozofun işidir. Onlar bilgisiz oldukları alanda tartıştıkları için de yanılmışlardır. Doğa filozoflarının “çelişmezlik ilkesi”ni şüpheli saymalarının nedeni budur. Sofistlere gelince, onların “bütün görüşler ve izlenimler doğrudur” iddiasında bulunmalarının nedeni de aynıdır. Onlar da doğa filozofları gibi “var olan”dan sadece duyusal şeyleri anlamışlardır. Öyleyse sofistlerin etikte dayandırdıkları temeller çürüktür bu nedenle savundukları görüşleri temelsizdir. İddialarının aksine evrensel doğrular mevcuttur ve bu doğrulara ulaşılabilir. Fakat evrensel doğrulara ve ahlaki değerlere rastgele yöntemlerle değil doğru yöntemlerle ulaşılabilir. Doğru yöntemlerle apaçık ahlaki hakikatler edinilebilir. Apaçık ahlaki hakikatlere ulaşamıyorsa bunun nedeni sorunu çözmede kullanılan yöntemin yetersizliğidir.

⁹⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1178b30-32.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1996). Metafizik. çev. Ahmet Arslan. İzmir: Sosyal Yayınları.*
- (1997). *Nikomakhos'a Etik. çev. Saffet Babür. Ankara: Ayraç Yayınevi.*
- (2010). *Politika. çev. Ersin Uysal. 2. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları.*
- Burnet, J. (2008). Aristoteles Eğitim Üzerine. çev. Ahmet Aydoğan. 1. bs. İstanbul: Say Yayınları.*
- Cevizci, A. (2013). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.*
- Çüçen, A. (2012). Bilgi Felsefesi. İstanbul: Sentez Yayıncılık.*
- Erdem, H. (2002). Ahlak Felsefesi. Konya: Hüner Yayınları.*
- Gökberk, M. (1985). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitapevi.*
- Hançerlioğlu, O. (2011). Düşünce Tarihi. İstanbul: Remzi Kitapevi.*
- Kranz, W. (1984). Antik Felsefe. çev. Suad Y. Baytur. İstanbul: Sosyal Yay.*
- Kuçuradi, İ. (1996). Etik, 2. bs. Ankara. Türkiye Felsefe Tarihi.*
- Takiyettin, M. (2000). Felsefeye Giriş. 7. bs. İstanbul: Remzi Kitapevi.*
- Özlem, D. (2004). Etik – Ahlak Felsefesi. İstanbul: İnkılap Kitapevi.*
- Platon. (2001). Phaidon. çev. H. Ragıp Atademir. Kemal Yetkin. İstanbul: Sosyal Yayınları.*
- (2002). *Devlet. çev. Neval Akbıyık-Serdar Taşçı. İstanbul: Metropol Yayınları.*
- Ross, W. D. (2011). Aristoteles. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınları.*
- Sidgwick, H. (2012). The Methods Of Ethics. New York: Cambridge University Press.*
- Voltaire. (2001). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: M.E.B.Yayınları.*
- Weber, A. (1998). Felsefe Tarihi. çev. H. Vehbi Eralp. İstanbul: Sosyal Yayınlar.*
- Williams, B. (1985). Ethics and the Limits of Philosophy. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.*